

# LECTURES DE PROMETEU

Ramon ALCOBERRO

- **Elements previs**
- **El mite segons el "Protàgores" de Plató (text i qüestions)**
- **Epíleg: el Prometeu d'Espriu**

## 1.- Elements previs

Prometeu representa la filantropia; fou el creador de la humanitat, que va construir amb fang i aigua i el primer protector de la civilització. La seva característica principal és la pietat.

Prometeu és un Tità (una divinitat anterior als Olímpics); aconseguí que Atenea, la deessa de la saviesa, insuflés l'aler vital als humans (d'aquí ve que posseeixin el do del pensament), va inventar la cultura i va plantar cara al mateix Zeus, oferint el foc als humans. A més, Prometeu volia que els humans fossin feliços: va tancar tots els mals del món, la malaltia i la misèria, en una gerra (o en una caixa), per evitar que les dissorts poguessin expandir-se –fins que Zeus creà Pandora, la qual obrí la caixa i portà la dissort a la humanitat.

Estimar els homes i sentir pietat per la seva sort converteix Prometeu, en certa manera, en un personatge simbòlic especialment proper a l'ideal moral de la humanitat en tots els temps. Aquest déu que planta cara al poder –així l'immortalitzà Goethe en un poema clàssic– ha estat el símbol de la Il·lustració, de l'individualisme romàntic i de la solidaritat universalista que expressa el millor de la cultura occidental.

El mite el coneixem sobretot per una tragèdia d'Èsquil i per la narració que en fa el sofista Protàgores en un diàleg de Plató. Prometeu era fill de Jèpet, un tità. Gràcies a la seva capacitat d'endevinar el futur va preveure la victòria final dels déus olímpics sobre els Titans i va restar al marge de la lluita. Tot i que Zeus no se'n fiava gaire, els déus van encarregar a Prometeu (el nom del qual vol dir: espavilat, previsor) i Epimeteu (estòlid) la tasca de repartir als éssers vius, recent sortits de la terra, les qualitats específiques que els havien de permetre viure.

Epimeteu va donar als ocells la facultat de volar, als lleons les urpes, als cavalls la velocitat en la cursa, etc. En arribar a l'home, un i desproveït, ja no restava res; no hi havia cap qualitat a atorgar-los. Constatant la badada del seu germà, Prometeu va tenir la idea de donar als humans un do que els permetés sobreviure. Febles i nusos com eren, els humans no haurien pogut créixer i els déus haguessin estat malcontents del seu treball. Per això Prometeu va donar el foc als homes. Gràcies al foc, els humans no només pogueren protegir-se del foc i de les feres, sinó construir les eines que els permeteren superar infinitament els altres animals.

Però els homes retien culte als déus amb pregàries i sacrificis d'animals de manera que oferien tota la carn a Zeus i ells passaven misèria. Quan Prometeu ho va veure els va reptar: 'què feu, beneits!; de l'animal mort n'he de separar dos munts: en un hi poseu

el greix i els ossos i l'oferiu als déus, tapat amb la pell i en l'altre hi heu de posar la carn bona per menjar, de manera que als déus els arribarà l'olor i amb això ja en tenen prou!». Però Zeus s'adonà que els humans no li oferien la carn bona i els va retirar el foc per castigar-los i fer-los morir. Prometeu, però, va robar el foc als déus i l'atorgà als humans. Però el preu que pagà Prometeu per haver robat el foc va ser brutal: fou encadenat a les muntanyes del Tàrtar al Caucas on una àguila se li menjava el fetge durant el dia en un càstig etern perquè durant la nit el fetge de Prometeu tornava a créixer i l'endemà al matí el suplici tornava a començar.

Al PROMETEU ENCADENAT Èsquil ens diu que el tità fou encadenat amb cadenes irrompibles durant 30.000 anys d'agonia «per tal que renunciï al seu capteniment filantròpic» o –com traduïa Mn. Manuel Balash–, el seu càstig pretenia que «ara aprendrà d'obeir la reialesa de Zeus, i ja no es farà amb homes» (versos 10 i 11). Finalment l'alliberà Heracles; però la idea d'un Tità que "es fa amb els homes", d'un Déu bondados és un arquetipus que ha tingut una llarga permanència en la ment humana, tanta com per a què Marx el consideri «el primer màrtir en el calendari del proletariat» o per a què Tertulià als inicis del cristianisme presenti el Crist com a «verus Prometheus».

Juan-David García Bacca (Pamplona,1901 - Quito,1992) un dels grans noms de la filosofia republicana a l'exili, en el seu estudi pòstum,,: «SOBRE FILANTROPÍA» (2001) que en bona part versa sobre Prometeu, ens demana que per a entendre el valor d'aquest mite recordem tres coses, que recullo en l'idioma original:

*«...el Autor [desea] declarar previamente alguna de las características de tales dioses y diosas como preparación para el tema de este ejercicio. Sean pues. Los dioses griegos son:*

- 1) In-mortales, mas capaces de heridas que en los hombres serían mortales*
- 2) In-falibles, pero capaces de errores que en los hombres serían falsedades*
- 3) Im-pecables, aunque capaces de faltas que en los hombres serían pecados mortales»*

Segons García Bacca, Prometeu hauria comès «dos crímenes y un grandísimo error»: el crim de robar el foc a Vulcà i el d'haver-lo lliurat als humans i l'error d'haver dotat d'intel·ligència uns mortals [«els inicialment estòlids els vaig fer racionals i dotats de ment», diu al vers 101-103], agreujat per haver gosat desafiar Júpiter, l'Omnipotent ("kratós"), per comptes de «aprendre a estimar la seva tirania». En les seves paraules: «En el rigor de la expresión, Prometeo ha hecho que el hombre sea hombre». Si fins aleshores, poder i violència (kratós-bia) eren les eines de Júpiter quan no podia aconseguir el que cercava per la persuasió o l'afecte ("stegnein"), Prometeu en lliurar el foc als humans els fa més –potser massa– propers als déus.

Com recorda Carlos García Gual a «PROMETEO, MITO Y TRAGEDIA» (1979): «Prometeu és una estranya tragèdia. En contrast amb les altres peces conservades de l'antic drama àtic, el seu protagonista no és un ésser mortal, ans un déu, i éssers divins són també la resta dels personatges de l'obra». La mateixa idea mateixa d'un "déu sofrent" és, concedim-ho, prou estranya. Però, per paradoxa, aquesta tragèdia sense participació activa dels humans resulta prou indicativa d'una característica ben

humana: la solidaritat amb els febles, amb els qui pateixen. El patiment, element essencial i significatiu –escandalosament significatiu– en els éssers humans és assumit aquí com la condició que agermana en profunditat tota forma viva i àdhuc un déu. Agermanar-nos en el patiment, en la profunda misèria del fet de patir, ens converteix paradoxalment en la imatge d'almenys un déu.

No pot sorprendre, doncs, que segons Pausànies (i.30§2), Prometeu tingués un altar a l'Acadèmia de Plató i que a Atenes hi hagués una tradició consistent a fer una cursa de torxes de l'Acadèmia fins la ciutat que guanyava el que hi arribava amb la torxa encesa. En última instància Prometeu i la filosofia participen d'una concepció humanista i d'una absoluta pietat per la mortalitat dels humans.

Els humans s'han sentit sempre en deute amb Prometeu, perquè com diu el Tità en la tragèdia d'Èsquil:

«[els humans] eren com nens; jo senderi  
els vaig donar, d'ell els vaig fer partícips.  
Amb això no vull pas un retret fer-los;  
ho vaig fer, sí, dut per benevolència» (vv. 143-146)

Aquesta idea d'un "déu benevolent" mereix, però, una concreció més gran. El tità és el símbol dels revolucionaris, dels inconformistes, dels qui viuen lliurats a l'art o al coneixement, de la llibertat. Expressa, en definitiva, el mite romàntic bastit contra la repressió i des de la confiança en el poder transformador de la raó. Així el glossen Goethe (1773-74) o Shelley al «Prometeu desencadenat» (1818). Però també «Frankenstein» de Mary Shelley porta com a subtítol "el modern Prometeu".

## **PROMETEU SEGONS PROTÀGORES**

«Era el temps en què ja hi havia déus, però encara no existien les races mortals. Quan també els va arribar l'hora marcada pel destí, els déus les van modelar a l'interior de la terra amb una barreja de terra i foc i de les coses que es podien fondre amb el foc i la terra. Arribat el moment de treure-les a la llum, els déus van manar a Prometeu i Epimeteu que distribuïssin entre totes les qualitats. Epimeteu va demanar a Prometeu que li deixés encarregar-se de la distribució. "Quan la tingui feta –li va dir– tu la inspeccionaràs". Concedit el permís, Epimeteu es va posar a la feina. Va atribuir a uns la força, sense la velocitat; els més febles els va dotar de lleugeresa; a d'altres els va concedir armes defensives, i per als qui n'estaven mancats va idear altres qualitats que els asseguraven la salvació. Als qui revestia de petitesa els va concedir la fugida alada o la llar subterrània. Als qui va millorar en grandària amb això mateix els va deixar fora de perill. I així, en general, mantenia el repartiment equilibrat: amb la seva inventiva va tenir cura que cap ésser no desaparegués [...] Després que les va haver dotat prou contra l'agressivitat recíproca, es va ocupar de defensar-les contra les intempèries provinents de Zeus, revestint-les de pèls atapeïts i de pells espesses, adequades per protegir-se del fred i també resistents a el calor; i per dormir, les va dotar d'un jaç natural

adient a cadascuna. Algunes les va calçar amb peülles; d'altres amb cuirs gruixuts i sense sang. A continuació va procurar per a unes un tipus d'aliment, i per a d'altres un altre: per a unes, les herbes de la terra, per a d'altres els fruits dels arbres, per a d'altres els fruits dels arbres, per a d'altres les arrels. A alguns animals els assignà com a aliment la carn dels altres. Va dotar-ne alguns d'escassa fecunditat, i les seves víctimes d'una fecunditat extraordinària, de manera que els facilitava la salvació de l'espècie. Però Epimeteu, que no era prou savi, ja havia consumit totes les facultats a favor dels irracionals i encara li quedava per dotar l'espècie humana, per la qual cosa no sabia què fer.

Quan es trobava en aquesta dificultat es va presentar Prometeu, que venia a fer la seva inspecció. Va veure totes les espècies equipades convenientment, però l'ésser humà, un, descalç, sense jaç i inerm. I ja era allí el dia marcat pel destí en què l'ésser humà sortiria a la llum des del si de la terra. Prometeu, davant aquell entrebanc, per tal de procurar a l'ésser humà alguna eina de salvació, va robar a Hefest i Atena la saviesa tècnica i el foc (ja que sense el foc era impossible adquirir aquella habilitat i fer-ne ús) i el va regalar a l'ésser humà. Així va entrar en possessió de la saviesa útil a la vida. Però li faltava la política que era al costat de Zeus. Prometeu no tenia temps d'arribar a l'acròpolis en què es trobava l'estatge de Zeus, i –a més– a les portes hi havia sentinelles terribles. Però va entrar d'amagat al taller en què Atena i Hefest exerceixen amb amor el seu art, de manera que va robar la tècnica de la forja, que pertany a Hefest, i les altres que pertanyen a Atena, i les va lliurar a l'ésser humà, que així va poder disposar de recursos per a la vida, mentre que Prometeu, per culpa d'Epimeteu, era, segons es diu, acusat de robatori.

Com que l'ésser humà participa del que és diví, es va distingir per damunt de tot, pel culte als déus; va començar a construir altars i imatges divines; de seguida va adquirir l'art d'articular sons i paraules, i va inventar l'habitació i el vestit, el calçat i el llit, i els aliments extrets de la terra. En principi, els animals així equipats vivien dispersos; no hi havia ciutats. Eren destruïts pels animals salvatges, sempre més forts que ells; i amb la seva artesanía en tenien prou per alimentar-se; però no per defensar-se en la lluita contra les feres, ja que a l'ésser humà li mancava la tècnica política, de la qual és part l'art de la guerra. Van mirar, doncs, de reunir-se i salvar-se mitjançant la construcció de ciutats; però un cop reunits s'ofenien mútuament pel fet que no posseïen la tècnica política, de manera que es van dispersar novament i una altra vegada eren destruïts. Aleshores, Zeus, que temia que l'espècie desaparegués totalment, va enviar Hermes perquè portés als éssers humans el respecte i la justícia, a fi que a les ciutats hi hagués harmonia i els lligams propiciadors de l'amistat. Hermes va preguntar a Zeus de quina

manera havia de donar als humans el pudor i la justícia. "Els he de distribuir com les altres tècniques? Ja que aquestes han estat repartides així: amb un sol metge n'hi ha prou per a moltes persones particulars, i el mateix en el cas dels artesans. Estableixo també així la justícia i el pudor entre els éssers humans, o bé el reparteixo entre tots? "Entre tots –va dir Zeus– perquè tots en participin, ja que les ciutats no podrien subsistir si només uns quants hi participessin, com és el cas quan es tracta d'altres arts. A més establiràs en nom meu una llei: tot ésser humà incapaç de participar en el pudor i la justícia serà condemnat a mort, com una plaga contra la ciutat»

PLATÓ: *Protàgores*. 320d-322d

### **EPÍLEG: EL PROMETEU DE SALVADOR ESPRIU (1913-1985)**

El somni de llibertat esdevé la cadena  
que em lliga ja per sempre al meu cant dolorós  
M'he compadit dels homes, de la freda tristesa  
de l'estrany temps dels homes, endinsats en la mort  
i els portava cristall i cremor de paraules  
claros noms que diuen els vells llavis del foc  
Àguila, vinguda del naixement del llamp,  
d'on veus com és pensada la blancor de la neu,  
cerca per a la llum la més secreta vida.  
Obriràs amb el bec eternament camins  
a la sang que ofereixo com a preu d'aquest do.

### **Llegeix atentament el text i respon les següents qüestions:**

- 1.-** Quina és, segons el text, la naturalesa de l'ésser humà? Es podria dir que no en té cap? Justifica la resposta.
- 2.-** Equival aquí "cultura" a tot allò que es pot ensenyar i es pot aprendre?
- 3.-** Quins són –en aquest text– els elements fonamentals de la cultura?
- 4.-** Com es definiria, segons el text, el que és específicament l'ésser humà? N'hi ha prou amb dir que és un "animal cultural" o caldria afegir altres elements? Justifica la resposta.